

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Аналіз сучасних національних правових систем свідчить про наявність тенденції їх доповнення міжнародними механізмами захисту прав і свобод людини, в тому числі і у сфері кримінального судочинства. Міжнародні стандарти у галузі прав людини, в першу чергу європейські, міцно увійшли до правового статусу учасників кримінального провадження в Україні. КПК України у ст. 1 визнав положення міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, самостійним джерелом кримінального процесуального законодавства.

Незважаючи на існування цілого ряду європейських регіональних угод щодо захисту прав осіб, залучених до сфери кримінального провадження, найбільш повно і системно розвинутим є механізм, створений на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ). В результаті тлумачення Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) Конвенція перетворилась на найефективнішу з існуючих в наш час у світі процедур міжнародного захисту прав людини, у тому числі і у сфері кримінального провадження.

Право на захист від кримінального переслідування окремо гарантоване пунктом 3 ст. 6 ЄКПЛ, де закріплені мінімальні права обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Всі закладені в цьому пункті гарантії являють собою конкретні аспекти права на справедливий судовий розгляд, проголошеного в пункті 1 тієї ж статті.

Основним засобом, який забезпечує реалізацію європейських стандартів прав людини в правозастосовній практиці є імплементація. Імплементація передбачає реалізацію норм міжнародного права в практичну діяльність держав та інших суб'єктів. Виділяють також більш вузьке поняття – національно-правова імплементація норм міжнародного права, під яким розуміють виконання міжнародно-правових зобов'язань на території держави з допомогою норм національного права [1, с. 74].

Виділяють дві основні форми імплементації міжнародних норм та стандартів у національне законодавство: 1) приведення норми національного права у відповідність із відповідною нормою міжнародного права, що може здійснюватися двома способами: відтворення конкретних норм міжнародного права у законі текстуально або у вигляді положень,

конкретизованих та адаптованих до національного права (рецепція), або через законодавче вираження згоди на їх застосування іншим способом (відсилка) [2, с. 122]; 2) визнання міжнародних зобов'язань держави частиною її внутрішнього права (пряма дія) після їх санкціонування державою, зокрема, після ратифікації (інкорпорація).

Імплементація ЄКПЛ не обов'язково пов'язується з її прямою дією. ЄСПЛ не вважає порушенням Конвенції неможливість прямого застосування національними судами передбачених нею норм та не вимагає, щоб держави вводили Конвенцію в дію через своє право.

Разом з тим, ратифікувавши Конвенцію, Україна висловила згоду на її обов'язковість та надала їй статусу частини національного законодавства. У такий спосіб відбулася інкорпорація Конвенції у внутрішнє право України [3, с. 132]. Стосовно права на захист, як і ряду інших основоположних прав, слід відзначити, що відповідні положення ЄКПЛ знайшли своє закріплення безпосередньо в тексті національних джерел права. Так, права, гарантовані пунктом 3 ст. 6 Конвенції відтворюються в ст.ст. 20, 42, 48, 49, 290 та інших нормах КПК України. Тобто, в даному випадку мала також місце рецепція положень ЄКПЛ.

Проте Конвенція відзначається високим рівнем абстрактності її приписів, наповненістю оціночними поняттями (наприклад, в пункті 3 ст. 6 — «негайно і детально поінформований», «необхідні час і можливість» тощо), внаслідок чого її основний зміст розкривається у відповідній практиці ЄСПЛ, що сформувалася в ході застосування положень Конвенції. Більш того, ЄСПЛ неодноразово визнавав обов'язковим дотримання прав, які хоч і прямо не закріплені в Конвенції, однак, на його думку, притаманні їй, неодноразово наголошував на тому, що Конвенція покликана гарантувати права, які є «практичними і ефективними», а не просто «теоретичними і ілюзорними», і що обвинувачений має бути в змозі «брати ефективну участь» у процедурах кримінального процесу. Завдяки зазначеній практиці ЄСПЛ деталізувався і розширювався перелік прав, що знаходили захист у Суді, стислі формулювання наповнювалися широким змістом, формулювалися норми, що явно не виражені в тексті Конвенції, а насправді в прихованому вигляді містяться в ній [4, с. 89]. В результаті такого небуквального, контекстуального тлумачення статті 6, встановлені в ній права були розширені та доповнені іншими правами, як, наприклад, право на доступ до правосуддя, право на змагальний судовий процес або принцип представлення всіх доказів у судовому засіданні в перебігу змагальної процедури, право не свідчити проти себе і право зберігати мовчання, право на виконання рішень суду, право на остаточність судових рішень тощо.

Тому реальна важливість багатьох положень ЄКПЛ може бути зрозуміла лише тоді, коли взята до уваги вся практика ЄСПЛ. Право на справедливий суд та право на захист від кримінального переслідування як його складова не можуть бути повністю визначені лише за допомогою

посилання на статтю 6 ЄКПЛ. Національним судам слід звертатися до критеріїв, які вироблені в практиці ЄСПЛ.

В зв'язку з цим, з метою подальшої імплементації ЄКПЛ був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року. З міжнародних зобов'язань України, які вона взяла на себе, ратифікувавши Конвенцію та Протоколи до неї, випливає обов'язковість тлумачень ЄСПЛ Конвенції для судів України. При цьому нормативне закріплення отримала обов'язковість не тільки виконання рішень Суду постановлених проти України, а й застосування Конвенції та практики Суду як джерела права (ст. 17 вказаного Закону).

Таким чином, особливістю імплементації ЄКПЛ є те, що поряд з традиційними формами, такими, як рецепція та інкорпорація, вона не може бути здійснена без так званої «судової імплементації» [5, с. 311], яка полягає в безпосередньому застосуванні національними судами практики тлумачення Конвенції ЄСПЛ. Тому процес імплементації європейських стандартів у сфері забезпечення права особи на захист у кримінальному провадженні в нашій державі не є завершеним, оскільки використання у правозастосовній практиці значного масиву таких стандартів, вироблених ЄСПЛ, має завданням створити дієвий механізм захисту прав та свобод людини в Україні.

Список використаної літератури:

1. Мюллерсон Р. А. Соотношение международного и национального права / Р. А. Мюллерсон. — М. : Междунар. отношения, 1982. — 136 с.
2. Ратушний С. М. Деякі теоретичні питання гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими нормами / С. М. Ратушний // Правове регулювання економіки : зб. наук. пр. — К. : КНЕУ, 2008. — Вип. 8. — С. 119-130.
3. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Л. В. Пастухова ; Київ нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Львів, 2003. — 165 с.
4. Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности / В. А. Туманов. — М. : Норма, 2001. — 304 с.
5. Севостьянова Н. І. Виконання рішень Європейського суду з прав людини як форма імплементаційних процесів / Н. І. Севостьянова // Актуальні проблеми держави і права. — 2010. — Вип. 52. — С. 310-315 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_52_52